

ІСТОРІЯ ТА КУЛЬТУРА

ПАМ'ЯТКИ України

№7-8

ЛИПЕНЬ-СЕРПЕНЬ 2015

Чернелицький замок

■ Будівництво

■ Функціонування

■ Реконструкція

Науково-популярний
ілюстрований журнал
Видається із 1969 року

ЗАСНОВНИКИ

Міністерство культури України
Фундація Героя України
академіка Петра Тронька

ВИДАВЕЦЬ

ДП «Національне газетно-
журнальне видавництво»

ВИДАВНИЧА РАДА

Андрій КУРКОВ (голова),
Євген БУКЕТ, Сергій ВАСИЛЬЄВ,
Олег ВЕРГЕЛІС, Вадим ДОРОШЕНКО,
Віктор фон ЕРЦЕН-ГЛЕРОН,
Наталка ІВАНЧЕНКО,
Ростислав КАРАНДЄЄВ,
Наталія ЛИГАЧОВА,
Ігор ЛІХОВИЙ, Наталія МУСІЄНКО,
Лариса НІКІФОРЕНКО, Руслан
ОНОПРІЄНКО, Юрій ПЕРОГАНИЧ,
Роман РАТУШНИЙ, Віталій
САТАРЕНКО, Анатолій СЕРИКОВ,
Олег СВІРКО, Артем СТЕЛЬМАШОВ

РЕДАКЦІЯ

Шеф-редактор
Ігор ГИРИЧ

Головний редактор
Леся БОГОСЛОВ

Упорядкування
Віталія НАГІРНОГО

Редагування, коректа
Віри КАРПЕНКО, Івана МАЛЮТИ

Дизайн і верстка
Наталії КОВАЛЬ

Публікуючи проблемні матеріали, редакція, окрім спеціально обумовлених випадків, подає лише авторський погляд.

Передрук і відтворення текстових та ілюстративних матеріалів «Пам'яток України» – тільки з письмового дозволу редакції.

ЗМІСТ НОМЕРА

ПЕРЕДНЄ СЛОВО

- 2 Місто-замок над Дністром
Віталій НАГІРНИЙ

АКЦЕНТ

- 6 Історія Чернелиці
Віталій НАГІРНИЙ
- 12 Теоретична реконструкція
Чернелицького замку
Зеновій ФЕДУНКІВ

ЦИВІЛЬНА АРХІТЕКТУРА

- 26 Особливості композиційно-
планувальної структури
містечка Чернелиця
Олег РИБЧИНСЬКИЙ

ФОРТЕЦІ Й ЗАМКИ

- 32 Початок і основні етапи
будівництва замку
Віталій НАГІРНИЙ

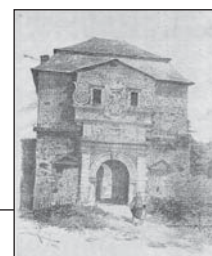
- 38 Чернелицький замок у другій
половині XVII – XVIII століття
Артур ГОЩИНСЬКИЙ

- 46 Повсякденне життя замку за Михайла Єжи Чарторийського
Артур ГОЩИНСЬКИЙ

- 50 Замок наприкінці XVIII – у першій половині
XIX століття
Віталій НАГІРНИЙ

- 54 Фортеця часів Австро-Угорщини
Магда АРСЕНІЧ

- 60 Чернелицький замок у міжвоєнний період
Магда АРСЕНІЧ

- 68 Пам'ятка в другій половині XX – на
початку XXI століття
Віталій НАГІРНИЙ, Зеновій ФЕДУНКІВ

ПАЛАЦИ

- 76 Палац Чернелицького
замку
*Левко
КВЯТКОВСЬКИЙ*

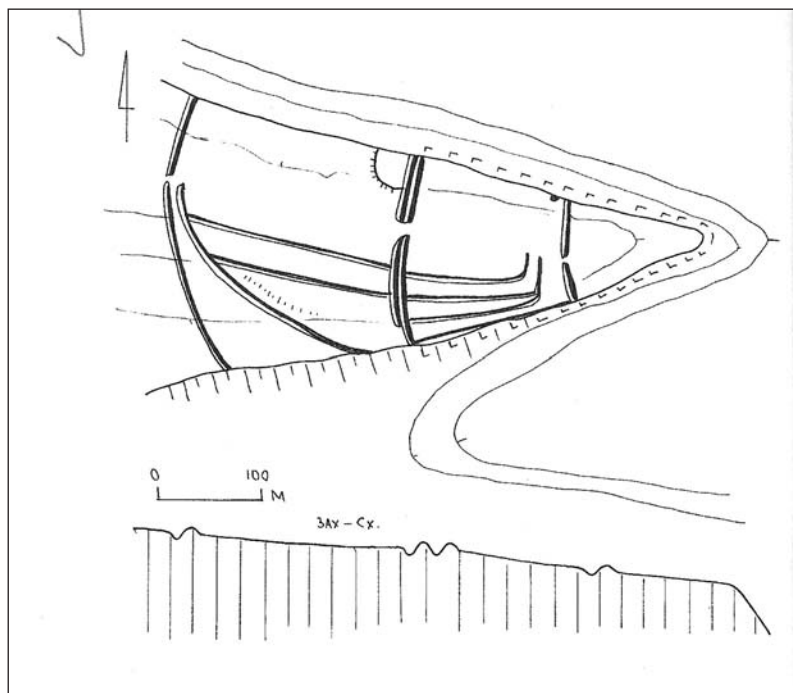

ІСТОРИЯ ЧЕРНЕЛИЦІ

Мар'яна Косина. Римо-католицький костел у Чернелиці. 2012 р.

Чернелиця – селище міського типу, розташоване на правому березі р. Дністер у Городенківському районі Івано-Франківщини, на відстані близько 22 км від районного і 65 км від обласного центрів. Віддаленість од головних доріг, як загальнодержавних, так і обласних, призвела до того, що Чернелиця рідко згадується в туристичних путівниках. Тим не менш, історія покутського селища досить багата на події, а в самому населеному пункті збереглося чимало історичних пам'яток, які варто відвідати. Серед них – давньоруське городище XI–XIV століть, bastiони та в'їзна вежа замку першої половини XVII століття, руїни римо-католицького костелу 1661 року, залишки каплиці Раціборських середини XIX століття, греко-католицька церква Пречистої Діви Марії 1817 року, руїни єврейської синагоги, рештки австрійських оборонних укріплень з часів Першої світової війни.

Давньоруське городище в Чернелиці.
Схема планувальної структури та переріз.
Автор Богдан Томенчук. 1987 р.

Давньоруське городище в Чернелиці. **Загальний вигляд із плеса р. Дністер.** Світлина З. Федунківа.
Липень 2014 р.

Давньоруське городище. **Проїзд через другу і третю лінії валів.** Світлина Л. Поліщук.
Липень 2012 р.

Встановити час заселення території сучасної Чернелиці досить важко. Археологічні дослідження свідчать, що перша хвиля поселенців з'явилася тут у 40–25 тисячоліттях до нашої ери. Черговий етап заселення правобережжя Дністра в околицях Чернелиці датується археологами між 5000 і 2500 роками до Р. Х. Так само важко встановити точний час появи слов'ян на цих теренах. Можна тільки припустити, що під час зайняття земель у верхній течії Дністра київським князем Володимиром Святославовичем наприкінці X століття неподалік сучасної Чернелиці вже існувала слов'янська осада. Розташована вона була на високому трикутному місці на правому березі Дністра, за 3 км від Чернелиці, на території сучасного хутора Залісся II. На думку Б. Томенчука, городище існувало тут до середини XIII століття¹, хоча більш імовірним видається, що верхню межу його існування необхідно датувати XV століттям².

Поселення на території сучасного селища Чернелиця під своєю первісною назвою «Черлениця»³ вперше згадується в письмових джерелах під датою 7 березня 1440 року в дарчій грамоті польського короля Владислава Варненчика, якою він обіцяє на найближчому сеймі надати село, разом із іншими 16 населеними пунктами Покуття і Поділля, червогородському старості Теодорику Буцацькому, гербу Абданк⁴. У наступні роки поселення в Чернелиці під назвами «Czerlenycza», «Magna Czerlenycza», «Czerlenica», «Czerlyenycza», «Czerlienycza», «Czarlencze», «Czerlenycza gnyla» неодноразово згадується в галицьких земських актах (1454, 1461, 1463, 1465, 1467, 1469, 1493) як володіння Буцацьких-Монастирських⁵. Після поділу маєтностей між братами Михайлом та Яном Буцацькими, проведеному 11 травня 1469 року, Чернелиця з околицями відійшла до Яна⁶, котрий почав іменуватись Монастирським.

Ще за життя Яна претензії до Чернелиці висловила Анна, дідичка Чишек, однак унаслідок судової справи Монастирському в 1493 році вдалося відстояти свої володіння⁷. Від того часу Чернелиця стає спадковим володінням нащадків Яна Монастирського⁸, які згодом отримали прізвище Язловецькі (від місця головної резиденції роду Язлівця).

Ймовірний герб міста Чернелиця. Можливо, автором рисунка був Антоній Шнайдер (до 1880 р.). Зберігається у відділі рукописів Національної наукової бібліотеки України імені Василя Стефаника (Львів)

Чернелиця (під назвою Czerlinice) на мапі Речі Посполитої середини XVII ст. Автор Гійом Левассер де Боллан. Близько 1650 р.

Чернелиця із замком на мапі фон Міґа (мапа Австрійської імперії). 1783 р.

Чернелиця із замком на австрійській військовій мапі. 1864 р.

На період належності Чернелиці до Язловецьких припадає кілька важливих подій, що значною мірою вплинули на подальшу історію населеного пункту. Передусім мова йде про отримання Чернелицею статусу міста. Найновіші дослідження П. Сіреджука дають змогу датувати цю подію 1584 роком⁹ (населений пункт зберігав статус міста до 1940 р.). За ініціативи Ядвіги Белзецької із Язловецьких між 1607 і 1636 роками розпочалося будівництво в Чернелиці бастионного замку¹⁰.

Після смерті в 1641 році останньої представниці Язловецьких Ядвіги Белзецької її володіння було поділено між найближчими родичами. Чернелицький ключ із недобудованим замком став власністю Маріанни Станіславської із Чурилів, дружини кам'янецького каштеляна Михайла Станіславського¹¹. Згодом Чернелицю успадкувала її дочка Євфросинія Станіславська¹², видана заміж за снітинського старосту Петра Потоцького, а після його смерті (1648 р.)¹³ – за кам'янецького старосту (пізніше брацлавського воєводу), князя Михайла Єжи Чарторийського (початок 1650 р.)¹⁴.

Період, упродовж якого Чернелиця належала Чарторийським, ознаменувався помітним розвитком міста. Михайло і Євфросинія в 1650–1659

роках завершили будівництво замку з палацом, заснували домініканський монастир (1661 р.), звели костел св. Архангела Михаїла (1660-ті рр.)¹⁵ і фактично перетворили Чернелицю на основну резиденцію Чарторийських на Покутті. Одночасно місто й замок принаймні двічі зазнали руйнувань від турків і татар – у 1672 та 1676 роках¹⁶. Турецько-татарська загроза, втрата Поділля із Кам'янцем, а також активізація молдавської політики Яна III Собеського сприяли піднесенню Чернелиці як важливої ланки в системі оборони півден-

Чернелиця. Вигляд римо-католицького костелу св. Антонія Падуанського з центральної площі. Світлина 1921 р. Зберігається у відділі рукописів Національної наукової бібліотеки України імені Василя Стефаника (Львів)

Вигляд Чернелиці від гостинця. Світлина 1924 р. Зберігається в архіві кафедри архітектури університету «Варшавська Політехніка»

Замок (ліворуч) та греко-католицька церква Пресвятої Діви Марії праворуч від будівлі кооперативу «Згода». Світлина 1933 р. з приватного архіву О. Кагляна (Київ)

но-східних рубежів Речі Посполитої в останніх десятиліттях XVII століття¹⁷.

Чергові важливі зміни в історії міста відбулися в 1690-х роках. Після смерті Євфросинії Станіславської у 1668 році за її спадщину розпочалася тривала боротьба¹⁸. Михайлові Чарторийському попервах удалося відстояти свої права на Чернелицю, однак після смерті князя його син Казимир змушений був відступити місто спочатку Дідушицьким (1692 р.)¹⁹, а згодом Потоцьким із Золотого Поточу (1694 р.)²⁰, у володінні яких Чернелиця залишалася до початку 1780-х років²¹.

З періоду приналежності Чернелиці до Потоцьких збереглося чимало архівних документів. Однак вони стосуються в основному феодальних повинностей міщан і селян Чернелицького ключа. Що ж до історії населеного пункту в цей період, то вона майже невідома. Можна встановити тільки, що в 1711, 1712 та в 1739 роках місто, костел і домініканський конвент почергово зазнали пограбувань від козацьких, польських і російських військ²². Спроби тогочасного власника Михайла Потоцького домогтися відшкодування швидше за все не принесли успіху²³. В наступні кілька десятиліть розвиток міста стабілізувався, що підтверджують інвентарні описи 1750-х років²⁴. Ситуація правдоподібно змінилась у 1768 році, коли на Поділлі постала Барська конфедерація. Не виключено, що саме в цей час зазнав руйнувань замок у Чернелиці, котрий міг опинитися в центрі протистояння конфедератів і російських військ²⁵.

Після першого поділу Польщі в 1772 році Чернелиця, як і вся Галичина, відійшла до складу Австрійської імперії. Невдовзі місто отримало нових посідачів. Після банкрутства Петра Потоцького Чернелиця в 1781 році була поділена між п'ятьма різними власниками. Більшину чернелицьких земель отримав Йоахим Карл Потоцький, а замок і деякі передмістя стали власністю гостинського підчашого Кшиштофа Рильського. Рештою Чернелиці заволоділи Маріанна Морська, Марцін Вольський і невідомий на ім'я Стжегоцький²⁶.

З архіву О. Кагляна

АК

Не пізніше 1798 року, за незнаних ближче обставин, замок і значна частина міста опиняються в руках Вікторії Підбельської²⁷, але вже між 1800 роком і квітнем 1804 року вони переходять у власність Мавриція Ценського і його дружини Теофілії з Бахмінських²⁸.

На кінець XVIII століття припадають також важливі зміни в релігійному житті Чернелиці. Пожертвування Францішки Бахмінської із Зибултовських, власниці сусідніх Копачинець, уможливили встановити в костелі св. Архангела Михаїла новий вівтар св. Домініка, а між 1772 та 1774 роками поруч з костелом було збудовану нову дзвіницю²⁹. Після оприлюднення австрійською владою 14 квітня 1787 року декрету про ліквідацію монастирів на території Австрійської імперії конвент домініканців у Чернелиці в 1789 році був ліквідований³⁰, а костел св. Архангела Михаїла став центром місцевої римо-католицької парафії.

Помітний слід в історії Чернелиці лишили Ценські, які володіли місцевим замком і значним господарством від початку XIX століття до 1848–1850-х років. Особливо слід зазначити старання Мавриція і Теофілії Ценських з відновлення й часткової перебудови замкового палацу³¹. За їхнього володарювання замок став не тільки головною резиденцією роду, а й перетворився на місце зосередження численних родинних пам'яток, предметів мистецтва тощо. У бібліотеці й архіві зберігалися стародруки, ілюстрації, рисунки, карти, документи роду, починаючи від XVII століття, а також кілька тисяч друкованих видань. Водночас у парафіяльному костелі було встановлено новий орган (1807 р.), а згодом проведено ремонт (кінець 1820-х рр.)³². На час належності Чернелиці до Ценських припадає і будівництво нової греко-католицької церкви Пречистої Діви Марії (1817 р.). Однак після смерті Теофілії у 1835 році (Маврицій помер 1817 р.), її син Удальрик Миколай Ценський зробив головною резиденцією роду Вікно (сучасний Городенківський р-н Івано-Франківської обл.), а близько 1848–1850 років продав свою частину Чернелиці разом із замком³³.

Видається правдоподібним, що більшину своїх володінь у Чернелиці Ценські продали Раціборським, які з'являються в цьому населеному пункті ще в 1820-х роках³⁴. Саме вони – спочатку Текля, а згодом Наполеон Раціборські – були найбільшими землевласниками в Чернелиці протягом 1840–1860-х років. Після банкрутства Наполеона Раціборського в 1860-х роках³⁵ основними чернелицькими землевласниками стали Кароль Краснопольський і Миколай Петрович³⁶. Нащадки останнього – Тереза, Анна і Олена Петровичови – проживали в Чернелиці аж до 1930-х років і були власниками найбільшого в околиці маєтку³⁷.

Чергові зміни для міста принесла Перша світова війна. Чернелиця протягом 1914–1917 років

кілька разів переходила від австрійців до росіян і навпаки. Після падіння Австро-Угорщини місто, як і більша частина Покуття, спочатку визнало владу Західно-Української Народної Республіки, а згодом, у 1919 році, опинилося під румунською окупацією. У середині цього ж року Покуття перейшло під владу польської військової адміністрації, а в 1923 році, як і ціла Галичина та Волинь, було остаточно включене до складу Другої Речі Посполитої, в складі якої перебувало до 1939 року.

Збережені документи свідчать, що в кінці XIX – першій половині XX століття Чернелиця була багатонаціональним містом. Загальна кількість населення станом на 1935 рік збільшилась до 3640 мешканців, із них 2130 українців, 895 – поляків і 615 – євреїв³⁸. Значного розвитку досягнуло релігійне і культурне життя. В населеному пункті діяли греко-католицька церква, римо-католицький костел, єврейська синагога, відділення Товариства «Просвіта», українські і польські молодіжні товариства, 7-класна школа, пошта, телеграф.

Друга світова війна фактично не зачепила місто. Після першого приходу радянських військ у вересні 1939 року Чернелиця втратила статус міста, а в 1940-му її вже йменували селищем міського типу³⁹. У 1941 році радянські війська без бою залишили Чернелицю, і вона опинилась під німецькою окупацією. За спогадами місцевих старожилів, у населеному пункті був розташований невеликий гарнізон угорських військовослужбовців⁴⁰. 23 березня 1944 року відбулася чергова зміна – після відходу німецьких і угорських підрозділів селище знову зайняли радянські війська.

Попри відсутність активних бойових дій у Чернелиці та околицях, Друга світова війна докорінно вплинула на етнічний склад населення. Ще в 1941–1943 роках майже всіх євреїв міста вивезено німцями, а в 1945–1946 роках радянська адміністрація виселила більшу частину мешканців-поляків. Тоді ж були закриті всі місцеві культурні товариства. В перші повоєнні роки через вандалізм радянських органів влади серйозних руйнувань зазнали місцеві архітектурні пам'ятки: каміння з розібраної частини замку використано на зведення будинку райкому партії; римо-католицький костел закрито й перетворено на склад. Це призвело до швидкого руйнування обох будівель⁴¹.

Серед найважливіших подій в історії населеного пункту в радянський період є: надання в 1945 році Чернелиці статусу районного центру та його втрата 1956-го; створення колективного господарства ім. В. Чапаєва; спорудження нових будинків середньої школи (1973 р.), дитсадку і поліклініки (1980-ті рр.). На території, підпорядкованій селищній раді, функціонували будинок культури, будинок побуту, школа, дитсадок, поліклініка, лікарня, близько десятка продуктових, господарських і книжкових магазинів, дві бібліотеки (селищна і шкільна), консервний завод.

Роки незалежності України у Чернелиці позначилися черговими змінами. Вони були як позитивними (відкриття пам'ятника Тарасові Шевченку, будівництво нової лікарні, поліпшення комунікації з районним і обласним центрами), так і негативними (припинення діяльності будинку культури, закриття консервного заводу, катастрофічне погіршення стану доріг тощо.). Що ж до місцевих історичних пам'яток, то, на превеликий жаль, у цей понад двадцятилітній період як місцева, так і районна й обласна влада не виявила особливого зацікавлення у їхньому збереженні. Виняток становить лише підтримувана силами місцевої громади греко-католицька церква. Що ж до замку, костелу і каплиці Раціборських, то з кожним роком вони дедалі занепадають. Найбільше, однак, постраждав римо-католицький костел – у червні 2005 року внаслідок пожежі повністю згорів дах і нині будівля перебуває в катастрофічно аварійному стані. Залишається тільки сподіватися, що зміни в країні, викликані Революцією Гідності, торкнуться і мальовничого містечка на Покутті, повернуть нарешті увагу можновладців і меценатів до проблем збереження старовинних історичних пам'яток Чернелиці.

ПРИМІТКИ

- 1 Томенчук Б. Звіт за 1987 р. – Інститут археології НАН України; Його ж. Городище Чернелиця IV. Стаття до «Зводу пам'яток історії та культури Івано-Франківської області». Рукопис. – Архів НРВ «Звід пам'яток». – Папка «Городенківський район». У найновішому дослідженні Б. Томенчук датує появу городища в Чернелиці періодом раннього заліза. Щодо слов'янського періоду, то, на його думку, городище Чернелиця IV існувало з середини X до середини або другої половини XIII ст., див.: Томенчук Б. Археологія городищ Галицької землі. Галицько-Буковинське Прикарпаття: матеріали досліджень: 1976–2006 рр. – Івано-Франківськ, 2008.
- 2 Детальніше див.: Федунків З., Поліщук Л., Нагірний В. Давньоруське городище Чернелиця IV: результати попередніх досліджень // Княжа доба. – Вип. 8. – 2014. – С. 225–234; Nagirnyj W. Dawnorurki grod w Czernelicy // Kurier Galicyjski. – 2013. – № 21 (139). – С. 17.
- 3 Про початкову назву населеного пункту див.: Nagirnyj W. Czernelica czy Czerlenica – jaką była pierwotna nazwa rokuckiego miasteczka? // Kurier Galicyjski. – 2013. – № 22 (140). – С. 21.
- 4 Zbiór dokumentów małopolskich. – Т. 8: Dokumenty z lat 1435–1450, uzupełnienie: dokumenty z lat 1286–1442 / wyd. I. Sułkowska-Kuraś i S. Kuraś. – Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk, 1975. – С. 78 (№ 2252). Див. також: Сіреджук П. З історії заселення Городенківщини // Ямгорів. – № 7-8. – 1994-1995. – С. 49.
- 5 Akta Grodzkie i Ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej z archiwum tak zwanego bernardyńskiego we Lwowie w skutek fundacji śp. Alexandra hr. Stadnickiego / wyd. staraniem Galicyjskiego Wydziału Krajowego (далі – AGZ). – Т. 14. – Lwow, 1889. – С. 426; Ibid. – Т. 12. – Lwow, 1887. – С. 270, 283, 316, 327; Ibid. – Т. 19. – Lwów, 1906. – С. 25, 229, 263.
- 6 Ibid. – Т. 12. – С. 327.
- 7 Ibid. – Т. 19. – С. 229.
- 8 Центральний державний історичний архів у Львові (далі – ЦДІАЛ). – Ф. 6. – Оп. 1. – Спр. 178. – Арк. 1957; Polska XV wieku pod względem geograficzno-statystycznym. – Т. 7. – Cz. I: Ruś Czerwona / opr. A. Jabłonowski. – Warszawa, 1902. – С. 87 [Сепія: Źródła dziejowe. – Т. 18. – Cz. 1]; Nagirnyj W. Pod władaniem Buczaczkich i Jazłowieckich: Czernelica w okresie od XV do pierwszej połowy XVII wieku // Kurier Galicyjski. – 2013. – № 23-24 (141-142). – С. 43.
- 9 Сіреджук П. З історії заселення Городенківщини // Ямгорів. – С. 49.
- 10 Детальніше див. статтю В. Нагірного «Початок і основні етапи будівництва замку» у цьому номері «ПУ».
- 11 ЦДІАЛ. – Ф. 5. – Оп. 1. – Спр. 134. – Арк. 655.
- 12 Там само. – Ф. 5. – Оп. 9. – Спр. 602. – Арк. 688. Łoziński W. Prawem i lewem. Obyczaje na Czerwonej Rusi w pierwszej połowie XVII wieku. – Т. 1: Czasy i ludzie. – Lwów, 1931. – С. 115.
- 13 Nagielski M. Potocki Piotr h. Piława // Polski Słownik Biograficzny. – Т. 28. – Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź, 1984–1985. – С. 120.
- 14 Niesiecki K. Herbarz Polski. – Т. 3. – Lipsk, 1839. – С. 233; Piwarski K. Czartoryski Michał Jerzy // Polski Słownik Biograficzny. – Т. 4. – Kraków, 1938. – С. 288; Wagner M. W służbie wojny i pokoju. Działalność publiczna Michała Jerzego Czartoryskiego w latach 1649–1691 // Wobec króla i Rzeczypospolitej. Magnateria w XVI–XVIII wieku / pod red. E. Dubas-Urwanowicz, J. Urwanowicz. – Kraków, 2012. – С. 740.
- 15 ЦДІАЛ. – Ф. 146. – Оп. 13. – Спр. 95. – Арк. 30–31. Див. також: Zaucha T. Kościół parafialny P. W. Św. Antoniego w Czernelicy // Materiały do dziejów sztuki sakralnej na ziemiach wschodnich dawnej Rzeczypospolitej. – Т. 18: Kościoły i klasztory rzymskokatolickie dawnego województwa Ruskiego. – Cz. 1. – Kraków, 2010. – С. 54–56.
- 16 Goszczyński A. Czernelica za czasów Czartoryskich (do 1676 roku) // Kurier Galicyjski. – 2014. – nr. 3 (199). – С. 26.
- 17 Goszczyński A. Czernelica w czasach wypraw mołdawskich Jana III Sobieskiego // Kurier Galicyjski. – 2014. – Nr. 4 (200). – С. 26–27. Див. також статтю А. Гошинського «Чернелицький замок у другій половині XVII–XVIII столітті» у цьому номері «ПУ».
- 18 Відсутність дітей у шлюбі Євфросинії Станіславської і Михайла Чарторийського призвела до того, що після смерті Євфросинії на її маєток почали претендувати Чарторийські, Чурили, Потоцькі, Дідушицькі. Детальніше про це див.: ЦДІАЛ. – Ф. 5. – Оп. 9. – Спр. 602. – Арк. 663–700.
- 19 AGZ. – Т. 22. – Lwów, 1914. – С. 234; Dzieduszycki M. Kronika domowa Dzieduszyckich. – Lwów, 1865. – С. 108.
- 20 Ibid. – С. 109. Див. також: Goszczyński A. Czernelica i jej właściciele na przełomie XVII i XVIII wieku // Kurier Galicyjski. – 2014. – nr. 7 (203). – С. 26–27.
- 21 ЦДІАЛ. – Ф. 134. – Оп. 2. – Спр. 860. – Арк. 6а, 11, 14 зв., 15–16.
- 22 Детальніше див. статтю А. Гошинського «Чернелицький замок у другій половині XVII–XVIII столітті» у цьому номері «ПУ».
- 23 AGZ. – Т. 23. – Lwów, 1928. – С. 226–227.
- 24 Детальніше див.: Нагірний В. Інвентарний опис Чернелицького замку 1757 року // Галичина. – Т. 22-23: До 85-річчя академіка Володимира Грабовецького. – Т. 22-23. – 2013. – С. 425–432.
- 25 Нагірний В. Інвентарний опис Чернелицького замку 1798 року // Вісник Прикарпатського університету. Історія. – Вип. 23-24: До 20-ліття утворення кафедри історії слов'ян і 80-річчя професора Петра Федорчака. – 2013. – С. 22–23.
- 26 ЦДІАЛ. – Ф. 5. – Оп. 1. – Спр. 134. – Арк. 85–90 зв.
- 27 Нагірний В. Інвентарний опис Чернелицького замку 1798 року. – С. 24.
- 28 Детальніше див. статтю В. Нагірного «Замок наприкінці XVIII – у першій половині XIX століття» в цьому номері «ПУ».
- 29 Zaucha T. Kościół parafialny P. W. Św. Antoniego w Czernelicy. – С. 56–57.
- 30 Barącz S. Rys Zakonu Kaznodziejskiego w Polsce. – Т. 2. – Lwów, 1861. – С. 411; Miławicki M. Klasztory Dominikanów na ziemiach polskich skasowane w latach 1773–1914 (на цей час стаття ще не опублікована). Хочу висловити подяку о. Марку Мілавіцькому за можливість ознайомитись із рукописом цієї статті.
- 31 Детальніше див. статтю Л. Квятковського «Палац Чернелицького замку» в цьому номері «ПУ».
- 32 Zaucha T. Kościół parafialny P. W. Św. Antoniego w Czernelicy. – С. 58.
- 33 Детальніше див. статтю В. Нагірного «Замок наприкінці XVIII – у першій половині XIX століття» в цьому номері «ПУ».
- 34 Zakład Narodowy imienia Ossolińskich we Wrocławiu. – Dział Rękopisów. – Zespół (fond) 141: Zbiór Aleksandra Czołowskiego. – Dział (opys) 2. – Sygn. 603: Papiery rodzinno-majątkowe Franciszka Raciborskiego. 1803–1840. – С. 13.
- 35 Archiwum Narodowe w Krakowie. – Oddział I. – Teki Antoniego Schneidra. – Teka 336: Czernelica (в справі відсутня нумерація аркушів; документ без назви датований березнем 1868 р.).
- 36 Słownik Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich / pod. Red. F. Sulimierskiego, B. Chlebowskiego, W. Walewskiego. – Warszawa, 1880. – С. 817; Шематизмъ всего клира греко-католической Епархii Станиславской. 1892. – Въ Станиславоу, 1892. – С. 33; Шематизмъ всего клира греко-католической Епархii Станиславской. 1898. – Въ Станиславоу, 1898. – С. 25.
- 37 Детальніше див. статтю М. Арсеніч «Чернелицький замок у міжвоєнний період» в цьому номері «ПУ».
- 38 Шематизмъ всего клира греко-католической Епархii Станиславской. 1935. – Станислав, 1935. – С. 48.
- 39 Сіреджук П. З історії заселення Городенківщини // Ямгорів. – С. 49.
- 40 Спогади Євгена Петровича Кагляна, приватний архів Олександра Кагляна (Київ); Спогади Василя Івановича Кловатого, приватний архів Віталія Нагірного.
- 41 Інформація отримана від місцевих жителів. Опитування проведено в липні 2012 р.